

Designing and validating the model of parenting during adolescence based on Islamic sources

seyyedabbas satoriyani¹ | Mohammadreza Ahmadi² | Hamid Rafieihonar³ | Karine Tahmasian⁴

Abstract

The present study aims at designing and validating the model of parenting in adolescence based on Islamic sources in a mixed method (qualitative and quantitative) of sequential exploratory type in 2019. In the qualitative part of the research, first, using the data-based method and based on semantic analysis, Islamic sources were examined and among more than 500 Islamic propositions, 166 propositions were selected according to the principle of saturation, and 194 open codes were obtained by analyzing the propositions. 88 core codes and 18 selective codes were obtained. In the quantitative part, by using the Delphi method, the degree of conformity of core codes with open codes and propositions, as well as the degree of conformity of selected codes with core codes and propositions was confirmed by experts (CVI > 84.77 and CVR > 0.96). The results of the research showed that the Islamic parenting model for adolescence consists of 5 basic categories (causal conditions, mediating conditions, central category, strategies and consequences) and each category consists of one or more components. As a result of dividing the codes into five categories, it became clear that one code was assigned as a causal condition, eight codes were assigned as mediating conditions, and seven codes were assigned as strategies, and two codes were combined and categorized. They formed a nucleus. The validity of the Islamic parenting model was also evaluated by the experts (CVI>0.99 and CVR>0.92). The result is that Islamic sources have a wealth and a high capacity for extracting the parenting model, which consists of 18 components and is valid for the adolescent period.

Keywords: parenting, adolescent, model, Islamic sources.

DOR: 20.1001.1.26454955.1402.18.64.1.9

1. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Psychology, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran. Sabbas61@gmail.com
2. Associate Professor, Department of Psychology, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran.
3. Assistant Professor, Research Institute of Ethics and Spirituality, Research Institute of Islamic Culture and Sciences, Qom, Iran.
4. Assistant Professor, Department of Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

طراحی و اعتباریابی الگوی والدگری دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی

سیدعباس ساطوریان^۱ | محمدرضا احمدی^۲ | حمید رفیعی هنر^۳ | کارینه طهماسیان^۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف طراحی و اعتباریابی الگوی والدگری دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی به روش آمیخته (کیفی و کمی) از نوع اکتشافی متوالی در سال ۱۳۹۹ انجام گرفت. در بخش کیفی پژوهش، ابتدا با استفاده از روش داده‌بنیاد و بر اساس تحلیل معنایی، منابع اسلامی بررسی و از میان بیش از ۵۰۰ گزاره اسلامی، با توجه به اصل اشیاغ ۱۶۶ گزاره انتخاب شد که با تحلیل گزاره‌ها، ۱۹۴ کد باز، ۸۸ کد محوری و ۱۸ کد انتخابی به دست آمد. در بخش کمی، با استفاده از روش دلفی، میزان مطابقت کدهای محوری با کدهای باز و گزاره‌ها، همچنین میزان مطابقت کدهای انتخابی با کدهای محوری و گزاره‌ها توسط متخصصان ($CVI > 0.96$ و $CVR > 0.84/0.77$) تأیید شد. نتایج پژوهش نشان داد الگوی والدگری اسلامی برای دوره نوجوانی از ۵ مقوله مبنایی (شرایط علی، شرایط واسطه‌ای، مقوله محوری، راهبردها و پیامدها) و هر مقوله از یک یا چندین مؤلفه تشکیل شده است. در نتیجه‌ی تقسیم‌بندی کدها در مقوله‌های پنج‌گانه روشن شد که یک کد به عنوان شرط علی، هشت کد به عنوان شرایط واسطه‌ای و هفت کد به عنوان راهبردها اختصاص یافت و دو کد نیز با هم ترکیب و مقوله هسته‌ای را شکل دادند. روایی الگوی والدگری اسلامی نیز توسط متخصصان مطلوب ($CVI > 0.9$ و $CVR > 0.92$) ارزیابی شد. نتیجه این که منابع اسلامی، از غنا و ظرفیت بالایی برای استخراج الگوی والدگری برخوردار است که برای دوره نوجوانی از ۱۸ مؤلفه تشکیل و با اعتبار است.

کلیدواژه‌ها: "والدگری"، "نوجوان"، "الگو"، "منابع اسلامی".

DOR: 20.1001.1.26454955.1402.18.64.1.9

۱. نویسنده مسئول: استادیار گروه روانشناسی؛ موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران.

Sabbas61@gmail.com

۲. دانشیار، گروه روانشناسی؛ موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران.

۳. استادیار پژوهشکده اخلاق و معنویت؛ پژوهشکده فرهنگ و علوم اسلامی، قم، ایران.

۴. استادیار گروه روانشناسی؛ دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

مقدمه

امروزه یکی از دغدغه‌های جاری والدین و روانشناسان، پرداختن به این مسأله است که چگونه می‌توان فرزندان را پرورش داد که سالم، شاداب و موفق بوده و مطابق با هنجارهای خانوادگی و اجتماعی رفتار نمایند. بر همین اساس بسیاری از پژوهش‌های بومی صورت گرفته در حوزه والدگری، بر جنبه‌های رفتاری والدگری (سبک‌ها) متمرکز بوده‌اند، این در حالی است که جنبه‌های شناختی والدگری، مانند نگرش والدین به والدگری، ارزش‌ها، اهداف و انتظارات والدینی از اهمیت به‌سزایی برخوردار بوده و یکی از عوامل اساسی تعیین‌کننده رفتارهای والدین به‌شمار می‌رود (برنشتاین و چیه،^۱ ۲۰۱۶). مارینی^۲ (۲۰۰۰) معتقد است که ارزش‌ها، باورهای ارزیابی‌شده‌ای هستند که عناصر شناختی و تأثیرگذار را ترکیب می‌کنند تا به مردمی که در این جهان زندگی می‌کنند، جهت دهند (نقل از هیتلین^۳، ۲۰۰۶). به عبارت دیگر، شناخت‌ها، اهداف و انتظارات والدین در خصوص داشتن و تربیت یک فرزند خوب، تعیین خواهد کرد که والدین با چه شیوه‌هایی فرزندان خود را پرورش دهند (رمضانی و همکاران، ۱۳۹۷).

به طور طبیعی هر خانواده شیوه‌های خاصی را در تربیت فردی و اجتماعی فرزندان خویش به کار می‌گیرد. این شیوه‌ها که سبک‌های والدگری نامیده می‌شود، متأثر از عوامل مختلفی از جمله عوامل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و غیره می‌باشد (هاردی و جادیک،^۴ ۲۰۰۸). سبک‌های والدگری را می‌توان مجموعه‌ای از رفتارها دانست که تعاملات والد-فرزند را در طول دامنه گسترده‌ای از موقعیت‌ها توصیف می‌کند و اهداف گوناگونی مانند تربیت اخلاقی، روانی، شناختی، رشد و پیشرفت استعدادها را در بر دارد (حسینی‌نسب و احمدیان، ۱۳۸۷). والدگری اولین و اساسی‌ترین مرحله در فرایند پرورش و اجتماعی کردن فرزندان در جامعه با توجه به باورها، ارزش‌ها و ایده‌آل‌های والدین است (قدسی و قائمی، ۱۳۹۳). هرچند بورنستین^۵ (۲۰۰۲) معتقد است والدگری، پرورش و اجتماعی کردن فرزندان در مراحل اولیه رشد آنها در خانواده است اما در آموزه‌های اسلامی، اجتماعی کردن فقط بخشی از والدگری است و

1. Bornstein, M. H., & Cheah, C. S. L.

2. Marini, M. M.

3. Hitlin, S.

4. Hardy, D. F., & Jaedicke, S.

5. Bornstein, M.

اخلاق بندگی در برگیرنده زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی است و بر مبنای فطرت و استعداد های خدادادی و مبتنی بر عقاید، اخلاق و احکام دینی تعریف می شود (قدسی و قائمی، ۱۳۹۳). اگرچه روابط بین والدین و فرزندان و سبک والدگری والدین بر رشد کودک و نوجوان اثر می گذارد، اما اینکه اعمال والدگری چگونه به کار گرفته و چگونه ادراک می شوند، می تواند در بین مرزهای فرهنگی تفاوت معناداری داشته باشد. حساسیت به تفاوت های فرهنگی نه تنها در مطالعات بین ملت ها، بلکه برای پژوهش های درون یک کشور معین که تفاوت های قومیتی و فرهنگی وجود دارد نیز مهم است (رمضانی و همکاران، ۱۳۹۸).

فرهنگ غنی می تواند سرمایه ای برای یک جامعه باشد و در تربیت نسل آینده اثر مثبتی ایفا کند، زیرا بیشترین تأثیر را بر افکار و رفتار والدین دارد (مهری، نادی و سجادیان، ۱۳۹۹). ادبیات پژوهشی روانشناسی (مانند؛ دومنچرودریگز^۱، دونوویچ^۲ و کراولی^۳، ۲۰۰۹؛ کراکت^۴، ویسده^۵ و راسل^۶، ۲۰۱۰؛ پادماویدجاجا^۷ و چاو، ۲۰۱۰) حاکی از این است که سبک های والدگری والدین متأثر از بافت فرهنگی آنهاست و علت تفاوت در سبک های والدگری بین جوامع و گروه های قومی مختلف، به تفاوت های فرهنگی در شناخت ها، ارزش های تربیتی و معنای مؤلفه های والدگری برمی گردد. در میان مطالعات روانشناسی اسلامی به موضوع والدگری اسلامی خاص دوره نوجوانی کمتر پرداخته شده و به تبع، مدل سازی مفهومی و ارائه الگو نیز در این زمینه اتفاق نیفتاده است. با وجود این، محقق به سه پژوهش نسبتاً مرتبط در این زمینه دست یافته است. در یکی از این پژوهش ها مهدوی نیک (۱۳۹۲) به دنبال ارائه الگوی والدگری بر اساس آموزه های اسلامی بوده و ده مؤلفه را در این خصوص استخراج کرده است که برخی از آنها جنبه عمومی دارند؛ یعنی در تمام مراحل والدگری باید رعایت شوند مانند؛ تکریم، محبت، عدالت، صداقت، نظارت و کنترل، و برخی از این مؤلفه ها جنبه اختصاصی دارند؛ یعنی مختص به برخی از مراحل فرزندپروری هستند مانند؛ سیادت، تعلیم، تأدیب، اقتدار و وزارت. در پژوهشی دیگر، همتی (۱۳۹۱) به دنبال تهیه، ساخت و تعیین ویژگی های روان سنجی پرسشنامه نقش تربیتی پدر از دیدگاه

1. DomenechRodri'guez, M. M.
2. Donovick, M. R.
3. Crowley, S. L.
4. Crockett, L. J.
5. Veed, G. J.
6. Russell, S. T.
7. Padmawidjaja, Inna A.

اسلام بوده و مؤلفه‌هایی را برای نقش پدر از منابع اسلامی استخراج کرده و معتقد است؛ نقش پدر به دو بخش کلی قبل از تولد و بعد از تولد تقسیم شده و برای بخش بعد از تولد، وظایف مالی و غیرمالی در سه دوره هفته ساله را برای پدر در نظر گرفته که تربیت اجتماعی و تربیت اقتصادی خاص دوره نوجوانی در نظر گرفته شده است و پدر با ایفای نقش ایجاد یا اصلاحی می‌تواند به وظیفه خویش در این دوره عمل نماید. سراقی (۱۳۹۲) نیز در پژوهش خود مؤلفه‌های نقش مادری را از نگاه اسلام و روانشناسی مورد بررسی قرار داده و به سه مؤلفه اصلی (پذیرش، محافظت و پرورش) و هفت زیر مؤلفه (تأمین نیازهای زیستی، حفظ از خطر، مراقبت‌های پیشگیرانه، بازی، محبت، تکریم، پیشگیری از آسیب و جهت‌دهی مذهبی) دست یافته است. با وجود این قبیل پژوهش‌ها، در جستجویی که محقق انجام داد، مدل والدگری برای دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی یافت نشد.

برخی پژوهش‌ها (رمضانی و همکاران، ۱۳۹۸) به توقعات والدین از فرزندان پرداخته‌اند اما اینکه وظایف والدین در برابر فرزندان از نگاه آموزه‌های اسلامی کدام است و چگونه می‌توانند نقش والدگری خود را ایفا کنند، موضوعی است که بدان پرداخته نشده است. بنابراین، از یک سو با توجه به این که نقش خانواده در زندگی روان‌شناختی و اجتماعی فرزندان؛ در ادبیات موجود مورد تأکید بسیار قرار گرفته است (کسپ و لویز، ۲۰۰۶)، اما با وجود این تأکیدها، شاهد فقدان مدل و برنامه‌های والدگری برآمده از آموزه‌های اسلامی هستیم و اغلب پژوهش‌های انجام شده در زمینه والدگری در کشور نیز مبتنی بر نظریات غیربومی رایج در ادبیات روان‌شناسی، مانند نظریه بامریند^۲، صورت‌بندی و اجرا شده و به تفاوت‌های دینی و فرهنگی در این زمینه کم توجه بوده‌اند. از سوی دیگر، پژوهشگر به مدل والدگری اسلامی دست نیافت و طراحی مدل والدگری و پروتکل آموزشی مبتنی بر آن برای جامعه‌ای که اسلام‌محور است امری ضرور به نظر می‌رسد. علاوه بر این که اکثر پژوهش‌های قبلی در قالب پژوهش‌های کمی طراحی و اجرا شده‌اند، در حالی که برای استخراج مؤلفه‌های دینی والدگری و تدوین پروتکل والدگری اسلامی، روش پژوهش کیفی مزیت‌های خاص خودش را دارد و می‌تواند دانش نظری را در این زمینه گسترش داده و چشم‌اندازهای عملی روشنی را نیز ارائه کند. با توجه به آنچه گذشت پژوهش حاضر در

1. Caspe, M., & Lopez, M. E.

2. Baumrind, D.

راستای توجه به متغیرهای دینی جامعه اسلامی شکل گرفته و به دنبال پاسخگویی به این سوال بود که طراحی و اعتباریابی الگوی والدگری برای دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی به چه شکل است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر، به دو روش آمیخته (کیفی و کمی) انجام شده است. در بخش کیفی ابتدا ابواب روایی مانند؛ حق الولد، تأدیب الولد، فضل الأولاد، و روایات مرتبط با سن فرزندان برای شناسایی واحد تحلیل مورد مطالعه قرار گرفت و مشخص شد که «واحد تحلیل» در پژوهش حاضر، واحد معنایی خواهد بود. واژگان مربوط به دو ملاک کلی «وظائف والد» و «حقوق فرزند» (به عنوان دو ملاک کلی ورود به مفاهیم دینی برای مطالعه موضوع والدگری اسلامی) از قرآن و کتب روایی جمع آوری شد. کلیدواژگان به دست آمده متشکل از مفاهیمی همچون؛ والد، ولد، اولاد، ابن، بنت، حق الولد/الأولاد، تأدیب الولد، تعلیم الولد، تکریم الولد، حب الولد، سن، بلوغ، غلام، حدث/حدث السن بودند. در جستجوی چندمرحله‌ای با واژگان مرتبط و بررسی ابواب مختلف، پس از حذف موارد غیرمرتبط و تکراری، از میان حدود ۵۰۰ گزاره اسلامی، در مجموع ۱۶۶ گزاره انتخاب و با روش داده بنیاد، کدگذاری (باز، محوری و انتخابی) نسبت به آنها انجام گرفت. برای اطمینان خاطر ابواب مرتبط، کتاب حکمت‌نامه کودک و جوان مورد بازنگری قرار گرفت که گزاره و مفهوم جدیدی اضافه نشد. معیار تفکیک هر شماره در جدول کدگذاری باز، رساندن یک کد معنایی مرتبط با موضوع بوده است؛ به طوری که یک گزاره دینی می‌تواند حاوی چند کد معنایی باشد و در چند جا تکرار شده باشد. بنابراین از ۱۶۶ گزاره‌ای که مورد بررسی و کدگذاری قرار گرفت، تعداد ۱۹۴ کد باز استخراج شد. در کدگذاری محوری کدهای مرحله قبل با یکدیگر مقایسه؛ موارد مشابه و مرتبط با یکدیگر ادغام و سپس به هر کدام عنوان مناسبی اطلاق گردید و در نهایت ۸۸ کد محوری شکل گرفت. کدهای محوری به دست آمده مجدد به گزاره‌ها عرضه شد و صحت برداشت کدها توسط محقق مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله کدگذاری انتخابی نیز برگشت به گزاره‌ها انجام و مقایسه دائمی توسط محقق صورت گرفت که در نهایت ۱۸ کد انتخابی (مؤلفه) به دست آمد. کدگذاری انتخابی طی دو مرحله

صورت گرفت. در مرحله اول چهار مقوله عمده (شرایط علی، مؤلفه‌های واسطه‌ای، راهبردها و پیامدها) استخراج شد. در مرحله دوم از ادغام دو مؤلفه (یک مؤلفه علی و یک مؤلفه واسطه‌ای)، مقوله هسته‌ای شکل گرفت و در نهایت الگوی والدگری مبتنی بر منابع اسلامی متشکل از پنج مقوله شامل شرایط علی، مقوله هسته‌ای، مؤلفه‌های واسطه‌ای، راهبردها و پیامدها شکل گرفت. در بخش کمی پژوهش، روایی محتوایی^۱ یافته‌ها با استفاده از روش ارزیابی نظرات کارشناسان با استفاده از ضریب شاخص روایی محتوا^۲ سنجیده شد.

جامعه آماری پژوهش در بخش کیفی که به طراحی الگوی والدگری اختصاص داشت، از بین حدود ۵۰۰ گزاره برگرفته از منابع اسلامی (قرآن و کتب روایی معتبر؛ یعنی کتب روایی با درجه الف و ب)، تعداد ۱۶۶ گزاره به عنوان نمونه آماری پژوهش حاضر انتخاب شدند که ۱۹۴ کد باز از آنها استخراج گردید. منظور از منابع اسلامی در پژوهش حاضر، عبارت است از قرآن کریم و روایاتی که در کتب معتبر شیعی با معیار درجه‌بندی کتب روایی جمع‌آوری شده است (طباطبایی، ۱۳۹۰). در درجه‌بندی کتب روایی، کتاب‌های حدیثی بر اساس ۱۲ ملاک رد و قبول، در سه گروه «الف»، «ب» و «ج» درجه‌بندی شده‌اند که منابع روایی تحقیق حاضر از کتب درجه «الف» انتخاب شده‌اند و در برخی موارد جهت تأیید و توضیح بیشتر از کتب درجه «ب» نیز استفاده شد. آثار مأثور از پیشوایان معصوم (ع) و آثار منقول علما (تا سده پنجم هجری) مانند شیخ کلینی، مفید، صدوق، طوسی، طبرسی و سید رضی از جمله منابع درجه «الف» و درجه «ب» هستند (ر.ک.، طباطبایی، ۱۳۹۰). جامعه آماری پژوهش در بخش کمی که به اعتباریابی الگوی والدگری اختصاص یافته است، از بین متخصصان روانشناسی و علوم حوزوی ساکن شهر قم که همزمان دارای تحصیلات دانشگاهی روانشناسی (دکترای تخصصی و دانشجوی دکتری) و تحصیلات حوزوی (محصل و فارغ‌التحصیل درس خارج فقه و اصول) بودند، جهت بررسی روایی، ۹ کارشناس خبره به روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی^۳ انتخاب شدند و کدها به همراه گزاره‌ها به آنها عرضه شد و نظر آنها در مورد میزان مطابقت کدگذاری‌های محوری و انتخابی با گزاره‌ها و همچنین میزان مطابقت کدهای انتخابی با کدهای محوری گرفته شد و در نهایت شاخص روایی محتوا محاسبه گردید.

1. Content validity
2. Content Validity Index
3. Snowball sampling

یافته‌های پژوهش

با مطالعه باب‌های روایی مرتبط با والدگری دوره نوجوانی و مشخص شدن واحد تحلیل، جستجو در منابع اسلامی انجام گرفت و از میان بیش از ۵۰۰ گزاره، تعداد ۱۶۶ گزاره اسلامی شامل آیات قرآن و روایات برگرفته از منابع روایی معتبر، کدگذاری شد و در نهایت محقق به ۱۹۴ کد باز (مفهوم)، ۸۸ کد محوری (مقوله) و ۱۸ کد انتخابی (مؤلفه) دست یافت (جدول ۱).

جدول (۱): کدهای محوری و انتخابی والدگری اسلامی در دوره نوجوانی

ردیف	کد محوری	کد انتخابی
۱	بایستگی توجه به دوره‌های سنی در والدگری	تدریجی/مرحله‌ای بودن والدگری
۲	توان جسمانی نوجوان	لزوم درک توان نوجوان
۳	توان شناختی نوجوان	
۴	توان عاطفی-رفتاری نوجوان	
۵	توان اخلاقی نوجوان	
۶	آموزش بایستگی‌های بهداشتی-تغذیه‌ای	توجه و تأمین سلامت و نیازهای جسمی
۷	بایستگی چاره‌اندیشی برای امور فرزند	
۸	بایستگی دعا برای سلامتی و افزایش روزی فرزندان	
۹	بایستگی توجه به رزاق بودن خداوند	تأمین نیازهای مالی
۱۰	وجوب نفقه فرزند بر پدر	
۱۱	بایستگی توسعه مالی بر زن و فرزندان	
۱۲	بایستگی‌های ارث دختر و پسر	
۱۳	بایستگی حفظ و تحویل اموال یتیم	کمک به کامل شدن هویت جنسی
۱۴	بایستگی مرزگذاری بین والدین و فرزندان	
۱۵	بایستگی مرزگذاری بین محرم و نامحرم	
۱۶	بایستگی مرزگذاری بین فرزندان	
۱۷	بایستگی مرزگذاری بین پسران و زنان	
۱۸	بایستگی زمینه‌سازی برای ازدواج	
۱۹	بایسته‌های آموزشی و تربیتی دختر و پسر	

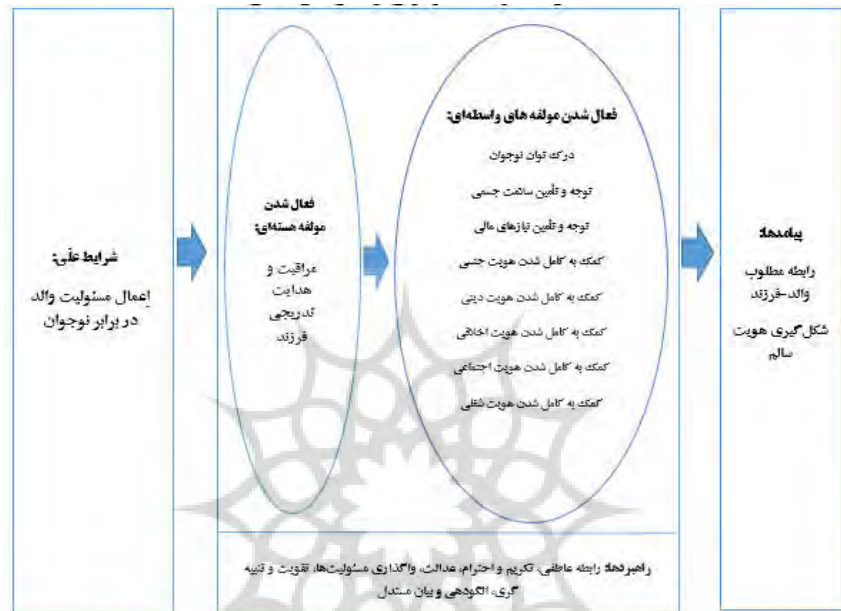
کد انتخابی	کد محوری	ردیف
رابطه عاطفی	بایستگی محبت جسمانی به فرزند	۲۰
	بایستگی رابطه عاطفی با فرزند	۲۱
	پذیرش و دغدغه داشتن نسبت به فرزند	۲۲
	پذیرش و محبت	۲۳
	بایستگی همراهی و دوستی با نوجوان	۲۴
رعایت عدالت	بایستگی عدالت در محبت جسمانی به فرزندان	۲۵
	بایستگی تعادل/عدالت در رابطه عاطفی با فرزند	۲۶
	بایستگی عدالت در هدیه به فرزندان	۲۷
	بایستگی مساوات تربیتی بین یتیم و فرزند	۲۸
پذیرش و اعمال مسئولیت والد	بایستگی مراقبت از اهل خانواده با امر به معروف و نهی از منکر	۲۹
	مسئول بودن پدر/مادر	۳۰
	مسئول بودن والدین در برابر بایستگی تربیت نیکوی فرزندان	۳۱
مراقبت و هدایت‌گری	بایستگی کنترل روابط همشیران	۳۲
	بایستگی نظارت بر پوشش و آرایش فرزند	۳۳
	بایستگی مراقبت/حمایت از فرزند	۳۴
لزوم واگذاری مسئولیت‌ها به نوجوان	توانمندی نوجوان در پذیرش مسئولیت	۳۵
تقویت و تنبیه‌گری	بایستگی بخشش و توجه به نقاط مثبت	۳۶
	نبایستگی تنبیه بدنی و بایستگی بی‌اعتنایی/قهر کوتاه	۳۷
	نبایستگی اجبار	۳۸
	نبایستگی تأدیب هنگام عصبانیت	۳۹
	بایستگی بخشش فرزند و تناسب بین رفتار منفی و مجازات	۴۰
	بایستگی بخشش خطای فرزند	۴۱
	شکرگزاری بخاطر انجام کار نیک	۴۲
درآغوش گرفتن فرزند به خاطر انجام کار نیک	۴۳	
تکریم	بایستگی گرامی داشتن فرزند	۴۴
	بایستگی گرامی داشتن مادر فرزندان	۴۵

کد انتخابی	کد محوری	ردیف
الگودهی	الگوگیری از والدین	۴۶
	بایستگی نیکی به فرزند	۴۷
	نبایستگی دروغ و خلف وعده	۴۸
	بایستگی پرهیز از دروغ کوچک و بزرگ	۴۹
کمک به کامل شدن هویت دینی	بایستگی نهی از شرک	۵۰
	بایستگی تقوا و جدیت در عبادت	۵۱
	بایستگی تعلیم قرآن	۵۲
	بایستگی آموزش حلال و حرام	۵۳
	بایستگی تعادل در عبادت کردن نوجوان	۵۴
	بایستگی آموزش حدیث	۵۵
	بایستگی آموزش شعرهای مذهبی	۵۶
	بایستگی آموزش های مفید	۵۷
	بایستگی اعانه بر نیکوکاری فرزند	۵۸
	بایستگی دعا برای فرزند	۵۹
استعانت از خدا برای والدگری	۶۰	
کمک به کامل شدن هویت اخلاقی	نبایستگی تکبر و غرور و بایستگی میانه روی در راه رفتن و گفتار	۶۱
	بایستگی / نبایستگی عقل، حزم، خودخواهی و عجب و حسن خلق	۶۲
	نبایستگی خنده زیاد	۶۳
	نبایستگی ظلم	۶۴
	نبایستگی شوخی زیاد	۶۵
	بایستگی سکوت	۶۶
	نبایستگی دروغ	۶۷
	نبایستگی خودخواهی، بداخلاقی و کم صبری	۶۸
	بایستگی تربیت و تأدیب نیکو	۶۹
	بایستگی تأدیب در هفت سال دوم و سوم	۷۰
	پاداش تأدیب	۷۱
	بایستگی امر به معروف و نهی از منکر در تأدیب و تربیت فرزندان	۷۲
	نبایستگی تنبلی	۷۳
	نبایستگی خواب زیاد	۷۴

کد انتخابی	کد محوری	ردیف
کمک به کامل شدن هویت اجتماعی	بایستگی سلام و مصافحه قبل از گفتگو با دیگران	۷۵
	بایستگی‌های دوستی و مصاحبت با دیگران	۷۶
	بایستگی‌های دوست‌یابی و همنشینی	۷۷
	بایستگی‌های مشورت با دیگران	۷۸
	بایستگی میزان قراردادن نفس خویش در ارتباط با دیگران	۷۹
کمک به کامل شدن هویت شغلی	بایستگی علم آموزی	۸۰
	بایستگی آموزش خواندن و نوشتن	۸۱
	بایستگی شنا و تیراندازی	۸۲
	زمینه سازی شغلی مناسب برای فرزندان	۸۳
	بایستگی مشورت‌دهی و آموزشهای شغلی	۸۴
بیان مستدل	نبایستگی شرک با بیان منطقی و دلیل	۸۵
	بایستگی پرهیز از دروغ کوچک و بزرگ با دلیل و منطقی آن	۸۶
	نبایستگی‌های دوستی و مصاحبت با دیگران با دلیل و منطقی آن	۸۷
	نبایستگی‌های خواب با بیان دلیل و منطقی آن	۸۸

مطابق با جدول (۱)، تعداد ۸۸ کد محوری و ۱۸ کد انتخابی یا مؤلفه برای والدگری دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی به دست آمد. در ادامه ۱۸ کد انتخابی (مؤلفه‌ها) در ۵ مقوله (شرایط علی، مقوله هسته‌ای، شرایط واسطه‌ای، راهبردها و پیامدها) تقسیم شدند. با دقت و بررسی مجدد کدها مشخص شد که کد/مؤلفه مراقبت و هدایت‌گری نوجوان به همراه تدریجی بودن والدگری، هسته‌ای‌ترین کد/مؤلفه والدگری می‌تواند باشد به این دلیل که بقیه کدها را می‌تواند پوشش دهد و در همه موارد به نوعی تأثیرگذار است و رد پای آن دیده می‌شود. به این معنا که اگر مراقبت و هدایت‌گری در الگو قرار داده شود، والدگری معنا پیدا خواهد کرد و اگر از الگو برداشته شود، والدگری ناقص و به نوعی بی‌معنا خواهد شد. از این‌رو، هسته‌ای‌ترین کد در الگوی والدگری نوجوان بر اساس منابع اسلامی، «مراقبت و هدایت‌گری» است که به صورت تدریجی انجام خواهد شد. لازم به ذکر است که در پژوهش حاضر پیامدهای دوگانه نیز برای الگوی والدگری اسلامی

در نظر گرفته شد که عبارتند از: برقراری رابطه مطلوب والد-نوجوان و شکل‌گیری هویت سالم. روابط فرضی بین مؤلفه‌های والدگری دوره نوجوانی در قالب نمودار زیر، ترسیم شده است.

نمودار ۱: روابط فرضی و الگوی والدگری دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی

همان‌گونه که در نمودار (۱) گذشت؛ در تقسیم‌بندی کدها به مقوله‌های پنج‌گانه روشن شد که یک کد به عنوان شرط علیّی، هشت کد به عنوان شرایط واسطه‌ای و هفت کد به عنوان راهبردها در نظر گرفته شد و دو کد نیز با هم ترکیب شدند و مقوله هسته‌ای را شکل دادند. در مقوله اول که به شرایط علیّی اختصاص دارد روشن شد که مؤلفه «پذیرش و اعمال مسئولیت والد در برابر فرزند» تعیین‌کننده اولین مولفه‌ی والدگری اسلامی است. اعمال مسئولیت والدین نسبت به نوجوان از طریق یک مقوله محوری با عنوان «مراقبت و هدایت‌گری تدریجی» صورت می‌گیرد. بدین معنا که همه مولفه‌های دیگر را می‌توان به نوعی وابسته و تحت تأثیر مقوله محوری مراقبت و هدایت‌گری تدریجی در نظر گرفت. والدین مراقبت و هدایت‌گری تدریجی خویش را با استفاده از راهبردهای رابطه عاطفی، عدالت، تقویت و تنبیه‌گری، الگودهی، بیان مستدل، واگذاری

مسئولیت‌ها به نوجوان و تکریم و احترام، انجام خواهند داد و به واسطه درک توان نوجوان، توجه و تأمین نیازهای مالی و سلامت جسمانی، کمک به کامل شدن هویت در ابعاد دینی، اخلاقی، اجتماعی، شغلی و جنسی نوجوان زمینه را برای دستیابی به پیامدها و نتایج والدگری یعنی برقراری رابطه مطلوب والد-نوجوان و شکل‌گیری هویت سالم در نوجوان فراهم خواهند کرد. ویژگی‌های روان‌سنجی مولفه‌ها و الگوی والدگری مبتنی بر منابع اسلامی از طریق بررسی نظرات کارشناسان انجام گرفت. به این منظور دو موضوع توسط کارشناسان مورد بررسی قرار گرفت؛

۱. مؤلفه‌های استخراج شده برای الگوی والدگری اسلامی،

۲. فرایند/الگوی والدگری اسلامی.

موارد دو گانه مذکور در قالب یک جدول به همراه گزاره‌های دینی به ۹ متخصص مسائل دینی و اعتقادی که تخصص روانشناسی نیز داشتند، ارائه شد تا در ضمن دو مقیاس لیکرت (۴ درجه‌ای و ۳ درجه‌ای)، نظرات خود را اولاً در زمینه میزان مطابقت یافته‌های نظری با گزاره‌ها دینی اظهار نموده (جهت بررسی شاخص روایی محتوا؛ CVI)؛ ثانیاً دیدگاه خود را راجع به میزان ضرورت یافته‌های مذکور برای والدگری اسلامی (جهت بررسی نسبت روایی محتوا؛ CVR) اعلام نمایند. توصیف تخصص شناختی کارشناسان در جدول (۲) آمده است.

جدول ۲: مشخصات متخصصان

تعداد	محل فعالیت علمی	حیطه پژوهشی	مدرك حوزوی	تخصص «۲»	مدرك دانشگاهی	تخصص «۱»
۲	موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی	روانشناسی اسلامی	سطح سه	فقه و اصول	دکتری	روانشناسی بالینی
۲	جامعه المصطفی العالمیه	روانشناسی اسلامی	سطح سه	فقه و اصول	دکتری	قرآن و روانشناسی
۳	پژوهشگاه حوزه و دانشگاه	روانشناسی اسلامی	سطح سه	فقه و اصول	دکتری	روانشناسی عمومی
۱	پژوهشگاه قرآن و حدیث	پژوهشگر قرآن و حدیث	سطح سه	فقه و اصول	دکتری	روانشناسی عمومی

تعداد	محل فعالیت علمی	حیطه پژوهشی	مدرک حوزوی	تخصص «۲»	مدرک دانشگاهی	تخصص «۱»
۱	موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی	روانشناسی اسلامی	سطح سه	فقه و اصول	دکتری	روانشناسی عمومی

در جدول شماره (۳) شاخص روایی محتوا (CVI) کدهای باز به کدهای محوری، و کدهای محوری به کدهای انتخابی آمده است. همان‌طور که از این جدول نمایان است روایی محتوایی این کدها از وضعیت خوبی برخوردارند. به طوری که شاخص CVI هر یک از مولفه‌ها ۰/۸۸ و بالاتر بوده و میانگین کل CVI برابر با ۰/۹۹ می‌باشد که بالاتر از مقدار CVI بحرانی یعنی ۰/۷۹ است. بنابراین مطابقت لازم مولفه‌های والدگری با منابع اسلامی به اثبات می‌رسد.

جدول ۳: شاخص روایی محتوایی کدهای والدگری اسلامی

میانگین CVI	کد/شاخص
۷۷/۸۴	کد باز به کد محوری
۰/۷۹	شاخص
تأیید	نتیجه
۰/۹۹	کد محوری به کد انتخابی
۰/۷۹	شاخص
تأیید	نتیجه

جدول (۴) نتایج بررسی روایی محتوایی فرایند یا الگوی والدگری اسلامی را نشان می‌دهد.

جدول ۴: شاخص و نسبت روایی محتوایی فرایند الگوی والدگری اسلامی

CVR	CVI	تعداد افراد مخالف		تعداد افراد موافق		گویه‌های فرایند/ الگو
		ضرورت	مطابقت	ضرورت	مطابقت	
۱	۱	۰	۰	۹	۹	شناخت مسئولیت والدگری و انجام تدریجی آن
۱	۱	۰	۰	۹	۹	درک توان نوجوان و برقراری رابطه عاطفی با او
۱	۱	۰	۰	۹	۹	عدالت و تقویت و تنبیه
۱	۱	۰	۰	۹	۹	استخدام و تکریم نوجوان
۱	۱	۰	۰	۹	۹	تسهیل‌گری در شکل‌گیری هویت دینی و

CVR	CVI	تعداد افراد مخالف		تعداد افراد موافق		گویه‌های فرایند/ الگو
		ضرورت	مطابقت	ضرورت	مطابقت	
						اخلاقی، الگودهی و بیان مستدل
۱	۱	۰	۰	۹	۹	تسهیل‌گری در شکل‌گیری هویت اجتماعی و شغلی، ملازمت و بیان مستدل
۰/۸۸	۰/۸۸	۱	۱	۸	۸	تأمین نیازهای مالی و جسمی، تسهیل‌گری در شکل‌گیری هویت جنسی
۰/۹۶	۰/۹۶	-	-	-	-	میانگین کل CVI و CVR

بر اساس نتایج جدول (۴)، فرایند یا الگوی پیشنهادی محقق از روایی مطلوبی برخوردار است. به طوری که شاخص CVI بخش‌های فرایند ۰/۸۸ و بالاتر بوده و میانگین کل CVI برابر با ۰/۹۶ می‌باشد که بالاتر از مقدار CVI بحرانی یعنی ۰/۷۹ است. بنابراین مطابقت لازم الگوی پیشنهادی با منابع اسلامی به اثبات می‌رسد. از سوی دیگر، طبق نتایج جدول مذکور، شاخص CVR بخش‌های فرایند ۰/۷۸ و بالاتر بوده و میانگین کل CVR برابر با ۰/۹۲ می‌باشد که از مقدار CVR بحرانی برای ۹ کارشناس یعنی ۰/۷۸ بالاتر است. از این‌رو ضرورت الگوی پیشنهادی برای والدگری اسلامی در نقطه مطلوبی از نگاه کارشناسان قرار گرفته است. خلاصه روند و یافته‌های پژوهش در نمودار زیر قابل مشاهده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

۱	• مطالعه ابواب مرتبط با والد-فرزند و رسیدن به دو ملاک کلی؛ ۱- حقوق فرزند ۲- وظائف والد
۲	• کشف واهر تحلیل معنایی طی چند مرحله متشکل از مفاهیم؛ حق الولد، تأزیب، تعلیم، سن، بلوغ، حرث، شاب، غلام، حب الولد، الصبی و الصبیه، ابن و بنت
۳	• جستجو در آیات و روایات
۴	• غربال مستندات در دو مرحله؛ ۱- استغاره از کتب روایی الف و ب، ۲- غربال به واسطه عدم ارتباط با دوره نوجوانی
۵	• انتقاب مستندات مرتبط (۱۶۶ مستند)
۶	• کدگذاری باز (به صورت رفت و برگشت طی فرایند مقایسه دائمی در چند مرحله)؛ ۱۹۳ کد بدست آمد
۷	• کدگذاری معوری (به صورت رفت و برگشت طی فرایند مقایسه دائمی در چند مرحله)؛ ۸۸ کد بدست آمد
۸	• کدگذاری انتقابی؛ ۱۸ کد انتقابی بدست آمد
۹	• بررسی روایی یابی دازه ها توسط ۹ متفحص پیرامون میزان مطابقت کدگذاری‌های معوری و انتقابی با مستندات، میزان مطابقت کدهای انتقابی با کدهای معوری و مناسبه شافص روایی مفتوا
۱۰	• بررسی روابط فرضی بین مولفه های والدگری و ترسیم الگو
۱۱	• بررسی روایی یابی الگوی والدگری اسلامی توسط ۹ متفحص

نمودار ۲: روند و یافته‌های پژوهش

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی الگوی والدگری دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی و اعتباریابی آن انجام گرفت. بر اساس نتایج بدست آمده از پژوهش، مؤلفه‌های والدگری دوره نوجوانی عبارتند از: پذیرش و اعمال مسئولیت والد در برابر فرزند، مراقبت و هدایت فرزند توسط والد، مرحله‌ای و تدریجی بودن والدگری، لزوم درک توان نوجوان، توجه و تأمین سلامت جسمی، توجه و تأمین نیازهای مالی، کمک به کامل شدن هویت در ابعاد جنسی، دینی، اخلاقی، اجتماعی و شغلی، رابطه عاطفی، عدالت، واگذاری مسئولیت‌ها به نوجوان (استخدام)، تقویت و تنبیه‌گری، تکریم و احترام، الگودهی و بیان مستدل.

همان گونه که مؤلفه‌های بدست آمده نشان می‌دهد، والدین در این زمینه می‌توانند از راهبردهای رابطه عاطفی، تکریم و احترام، عدالت، الگودهی، واگذاری مسئولیت‌ها، تقویت و تنبیه و بیان مستدل استفاده نمایند. در این صورت، می‌توان به اهداف و پیامدهای والدگری یعنی برقراری رابطه مطلوب والدین-نوجوان، و شکل‌گیری هویت سالم در نوجوانان دست یافت.

در تبیین کلی مؤلفه‌ها می‌توان چنین گفت؛ «درک توان نوجوان» بدین معنا است که والدین به نقاط قوت و ضعف جسمانی^۱ نقاط قوت و ضعف شناختی^۲، ویژگی‌های عاطفی^۳، نقاط قوت و ضعف اخلاقی^۴ و رفتاری نوجوان^۵ آگاهی داشته باشند و در تعامل و توقعات خود از نوجوان، آنها را لحاظ کنند. توجه داشته باشند که نوجوان بعد از ضعف‌های دوران کودکی، از نیرومندی جسمانی برخوردار می‌شود، آمادگی پذیرش دارد و یادگیری او ماندگار است، حدس قوی‌ای دارد و صاحب نظر و ایده است. درک کنند که نوجوان حساس است و دارای شور، نشاط و علاقه به آراستگی و زیبایی است. بدانند که نوجوان صفای باطن و رقت قلب بیشتری دارد به همین جهت سریع‌تر به کارهای خیر روی می‌آورند همان گونه در زمان پیامبر اکرم (ص)، اسلام توسط نوجوانان و جوانان راحت‌تر پذیرفته می‌شد. در ضمن توجه داشته باشند که ناپختگی‌های عقلی و رفتارهای نسنجیده نیز از نوجوان به طور طبیعی سر می‌زند^۶.

والدین می‌بایست در باب تأمین سلامت جسمی فرزند، ضمن توجه به رزاق بودن خداوند، در طلب رزق حلال و تبیین انواع رزق و روزی به نوجوان باشند و با بیان نکات بهداشتی و تغذیه‌ای او را در این خصوص هدایت کنند و همچو امام سجاد (علیه‌السلام) برای سلامتی و افزایش رزق و روزی فرزندان‌شان دعا کنند آن گونه که حضرت فرمودند: «خدای من! فرزندان مرا نیرومند و سالم بدار؛ و برای من و به دست من، روزی آنان را فراوان فرما (صحیفه سجادیه، ص ۱۲۰). بر اساس آموزه‌های اسلامی، نفقه فرزندان بر پدر واجب است (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۴، ص ۱۳)؛ و ایجاد توسعه

۱. روم، ۵۴؛ صدوق، ۱۳، ج ۱، ص ۵۴.

۲. نهج البلاغه، نامه ۳۱؛ قصص، ۲۶؛ صافات، ۱۰۲؛ ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۳۳۷.

۳. حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۱۷؛ ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۳۳۳، ج ۱۹.

۴. نهج البلاغه، نامه ۳۱؛ صدوق، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۵۴؛ کلینی، ۱۴۰۵، ج ۸، ص ۹۳؛ آل عمران، ۶۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۹، ص ۱۰.

۵. هیشمی، ۱۴۰۸، ج ۱۰، ص ۲۷۰.

۶. صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۷۷؛ هیشمی، ۱۴۰۸، ج ۱۰، ص ۲۷۰.

مالی بر عیال نیز پسندیده یا واجب شمرده شده (ابن شعبه حرانی، ص ۴۴۲؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۱۱)؛ اما از سخت گیری مالی بر عیال نهی شده است (بروجردی، ۱۳۸۶، ج ۲۶، ص ۹۶۶). همان گونه که نفقه فرزندان و عیال بر عهده پدر است و توسعه مالی و گشایش در این زمینه نیز پسندیده اما سخت گیری مالی بر فرزندان، پسندیده نیست، پس پدر (به کمک مادر) همواره می‌بایست نیازهای مالی نوجوان را در حد معمول و متعادل برآورده سازند. طبق ماده ۱۱۹۸ قانون مدنی، پرداخت نفقه فرزندان تا زمان مشخصی بر عهده پدر می‌باشد که معمولاً با توجه به عرف نفقه پسر تا سن ۱۸ سالگی با پدر است و بعد از آن هم اگر فرزند نتواند معیشت خود را تامین کند باز هم نفقه به ایشان تعلق می‌گیرد که تعیین میزان آن با دادگاه خواهد بود (دمرچلی، ۱۴۰۰).

از آنجا که نوجوانی دوره هویت‌یابی است والدین در این زمینه نقش مهمی برعهده دارند و می‌توانند با مراقبت و هدایت تدریجی و به موقع خویش به نوجوان کمک کنند تا در ابعاد مختلف هویتی همچو هویت دینی^۱، هویت اخلاقی^۲، هویت اجتماعی^۳، هویت جنسی^۴ و هویت شغلی^۵ به رشد و انسجام قابل قبولی برسد.

رابطه عاطفی بین پدر و مادر با فرزندان، یک نیاز است (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۴۶)؛ و لازم است این رابطه با نوجوان تقویت شود (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۲۲). والدین برای ارتقای رابطه عاطفی با نوجوان می‌بایست برنامه داشته باشند و تلاش کنند، نوجوان را (با همه ویژگی‌هایی که دارد) بپذیرند؛ او را همچون دیگر فرزندان‌شان، پاره‌ی تن خویش (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱) و هدیه‌ی الهی ببینند (سمرقندی، ۱۴۲۱ق، ص ۳۴۳)؛ و سعی کنند به او محبت بورزند (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۴۹). البته از اصل عدالت نیز نباید غافل شد. رعایت عدالت در محبت به دختر و پسر (کلینی،

۱. لقمان، ۱۳؛ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۴۰۸؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۱۱، ص ۴۴۸؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۴۷؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۸۷

۲. صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۳۷۲؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷ق، ج ۵، ص ۲۹؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۴۶؛ طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۲۲؛ نهج‌البلاغه، نامه ۳۱؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۳، ص ۲۹۵؛ صبحی صالح، ۱۴۱۴ق، ص ۴۷۵؛ صدوق، ۱۳۶۲ق، ج ۱، ص ۱۴۷؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۳۳۱؛ حمیری قمی، ۱۳۶۹ق، ص ۶۹.

۳. کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۶۴۱؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۱۲۲؛ نهج‌البلاغه، نامه ۳۱؛ ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۰ق، ص ۲۳۶.

۴. نور، ۵۸ و ۵۹؛ احزاب، ۵۹؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۵، ص ۵۲۸؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۵۰۳؛ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۴۳۶؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۱۱، ص ۴۴۳؛ طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۲۰؛ هندی، ۱۳۹۷ق، ج ۱۶، ص ۴۴۲؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۴۹.

۵. کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۴۸؛ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۳۷۲؛ مفید، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۲۹۸؛ کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۶۴۶.

۱۴۱۳ق: ج ۶، ص ۵۱)، عدالت در بوسیدن، و حتی درهدی هدادن به فرزندان می‌بایست رعایت شود (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۴، ص ۹۳). کیفیت رابطه عاطفی والدین با نوجوان باید به گونه‌ای باشد که نوجوان برای وقت گذراندن با والدین انگیزه داشته باشد و از بودن با والدین خرسند باشد (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۱۱، ص ۴۴۸). وجود این رابطه عاطفی بین والدین و فرزندان، جدای از نیازی که فرزندان به آن دارند و احساس مثبت دوست داشتنی بودن را برای آنها به وجود می‌آورد، برای خود والدین نیز لذت و ثواب به ارمغان می‌آورد. پیامبر اکرم (ص) در این زمینه فرمودند: اگر والدین نگاه محبت‌آمیز به فرزندشان داشته باشند پاداش می‌گیرند (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۲، ص ۶۲۶). بر اساس آموزه‌های اسلامی، فرزندان با هر جنسیتی و در هر سنی که باشند می‌بایست از طرف والدین مورد احترام و تکریم قرار گیرند. زیرا از یک سو انسان دارای کرامت ذاتی^۱ است (اسراء/۷۰)، بنابراین وظیفه والدین است که فرزندان خویش را، جدای از علاقه و عشقی که به آنان دارند، به عنوان یک بنده خدا، تکریم و احترام کنند. از سوی دیگر، نوجوانی که به واسطه کرامت‌بخشی والدین، احساس خودارزشمندی و عزت‌نفس کند، رضایت از زندگی او نیز افزایش خواهد یافت و در موقعیت‌های مختلف زندگی دست به هر خطایی نمی‌زند (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۱، ص ۳۳۹) چون برای خویش ارزش و احترام قائل است. ضمن این‌که سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) به خوبی بیانگر تکریم فرزندان است. در خصوص راهکارهای تکریم نوجوان می‌توان به مواردی مانند؛ نیکو صدا زدن نوجوان (یا بنی!)، سلام کردن به نوجوان، مشورت کردن با او، به خواسته‌های او بها دادن، بخشش و تمایز بین خود و رفتار، عدم مقایسه، عدم عیب‌جویی و سرزنش زیاد، عدم تبعیض، رازدار نوجوان بودن و غیره اشاره کرد.

توانمندی نوجوان در پذیرش مسئولیت‌ها (استخدام) یکی از نکات مهمی است که در متون دینی بدان تصریح شده است. به عنوان مثال؛ پیامبر اکرم (صلوات‌الله‌علیه) فرمودند: درهفت سال سوم، نوجوان به خدمت گرفته شود (طبرسی، ۱۳۸۵ق، ص ۲۵۵). در روایت دیگر امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: به نوجوان مسئولیت بدهید (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۴۹۳). در سیره پیامبر اکرم (صلوات‌الله‌علیه) نیز مشاهده می‌شود که ایشان به نوجوانان مسئولیت می‌دادند (صحیح بخاری، ج ۳، ص ۱۳۶۵). ضمن این‌که توصیه شده است که با نوجوان مشورت کنید (صافات، ۱۰۲)، یا با

۱. «ولقد کرمتنا بی آدم» (اسراء/۷۰).

نوجوان به خاطر حدس قوی و تیزذهنی او مشورت کنید (ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ق، ج ۲۰، ص ۳۳۷) و این که نظر نوجوان می‌بایست شنیده شود (قصص، ۲۶). بنابراین، مشورت‌خواهی از نوجوانان و جوانان، مشارکت دادن آنها در تصمیم‌گیری‌ها و سپردن مسئولیت‌ها (البته در حد توان آنان و برای کسب تجربه و تمرین، افزایش استقلال و اعتماد به نفس) به نوجوانان ضرورت دارد.

از جمله راهبردهای مهمی که در ایجاد و بازسازی رفتار فرزندان می‌توان از آن استفاده کرد تقویت و تنبیه است. در متون اسلامی راهکارهای تقویت‌کننده متعددی بیان شده است مانند؛ بایستگی بخشش خطای فرزند (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۴، ص ۹۸)؛ توجه به نقاط مثبت (هندی، ج ۱۶، ص ۵۸۴)، نادیده گرفتن ضرر مالی و توجه به منافع فرزند (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۱۱، ص ۴۴۵)؛ تحسین فرزند و در آغوش گرفتن او به خاطر انجام کار نیک (مفید، ۱۳۹۴، ص ۱۸۹)؛ تحسین فرزند و شکرگزاری به خاطر انجام کار نیک (صدوق، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۱۲۷) و همچنین راهکارهای تنبیهی مانند تغافل (نوری، ج ۹، ص ۱۵۹، ح ۲۲) و رعایت اصل تناسب؛ به این معنا که بین رفتار منفی و مجازات فرزند، تناسب وجود داشته باشد (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۲۲۶). توجه مثبت و منفی از نکات دیگر است. در روایت آمده است که گنهکار را با پاداش دادن به نیکوکار، تنبیه کنید (صبحی‌صالح، ۱۴۱۴ق، ص ۷۱۸). مواردی دیگری مانند؛ پرهیز از تنبیه بدنی (فرزندان را کتک نزنید و با بی‌اعتنایی کوتاه‌مدت به فرزند، او را تنبیه کنید (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۱، ص ۹۹) و پرهیز از زدن به صورت فرزند (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۲۲۶)؛ پرهیز از تأدیب هنگام عصبانیت (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۱۴، ص ۲۴۳)؛ پرهیز از اجبار (ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ق، ج ۲۰، ص ۲۶۷ ح ۱۰۲)؛ پرهیز از ملامت زیاد (لیثی‌واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۲ ح ۱۵۹) از نکات دقیق و ظریفی است که در روایات به آنها توجه شده است.

یکی از ویژگی‌های دوران نوجوانی، الگویابی و الگوپذیری است که در راستای رشد و شکل‌گیری هویت رخ می‌دهد. انتخاب الگو در راستای ارزش‌های هر فرد است؛ نوجوانانی که ارزش‌های معنوی، دینی و اخلاقی برایشان مهم است الگوهای خود را از میان شخصیت‌های مذهبی پیدا می‌کنند و نوجوانانی که قدرت بدنی، جمال ظاهری، ثروت و امثال اینها برایشان مهم است از افرادی که در این زمینه‌ها مطرح هستند، پیروی می‌کنند. نیاز به الگو و توجه به آن از دیدگاه قرآن نیز مطرح گردیده و خداوند متعال بهترین اسوه و سرمشق را برای بشر معرفی کرده

است: «برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی است، برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند» (احزاب، ۲۱/۳۳). شناساندن الگوهای ایمانی و اخلاقی از وظایف والدین، مربیان، و مسئولان امور آموزشی و تربیتی است. از آنجا که الگوپذیری و همانندسازی نوجوان با الگوها طبیعی است؛ لذا در اوایل بلوغ پدر و مادر باید نوجوان خود را از تقلید کورکورانه، بدون برهان و تحقیق پذیرفتن و تبعیت محض، بازداشته و او را به سمت منطقی بودن و دلیل داشتن برای تمام کارها از جمله تقلید و الگوبرداری از دیگران، سوق دهند. از سوی دیگر فرزندان از والدین و بزرگراهی خویش، تبعیت و تقلید می‌کنند بنابراین والدین می‌بایست خود الگوی مناسبی برای فرزندانشان باشند (لقمان، ۲۱). در نوجوانی پدر باید الگوی مناسبی برای پسر و مادر الگوی مناسبی برای دخترش باشد تا هویت او به‌خوبی شکل بگیرد (طبرسی، ۱۳۸۵ق، ص ۴۶). خوش خلق بودن و عملکرد منطقی والدین می‌تواند الگوی خوبی برای نوجوان (عیاشی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۳۳۸) و موجب اصلاح رفتارهای نامناسب نوجوان شود (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۶، ص ۵۰)؛ به‌عنوان نمونه، والدین اگر به پدر و مادر خویش نیکی کنند، فرزندان نیز از آنها الگوبرداری خواهند کرد (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۵، ص ۵۵۴).

یکی از نکات مهم و راهبردهای مؤثر در والدگری دوره نوجوانی که در سیره بزرگان نیز به‌خوبی قابل مشاهده است استفاده از بیان مستدل است. بدین معنا که اگر به فرزندانشان دستوری می‌دادند یا امر و نهی خاصی داشتند منطبق آن را نیز برای فرزندان بیان می‌کردند. به‌عنوان مثال؛ لقمان به فرزندش می‌گوید: فرزندم برای خدا شریک قائل مشو؛ زیرا شرک، ظلم بزرگی است (لقمان، ۱۳)؛ در توصیه دیگری می‌فرماید: فرزندم! مصاحبت با فاسقان پرهیز؛ زیرا فاسقان همچو سگان می‌مانند که اگر چیزی نزد تو باشد می‌خورند و اگر نباشد، تو را مدمت کرده و آبرویت را می‌برند (مفید، ۱۳۹۴، ص ۳۳۸). امام سجاد (علیه‌السلام) به فرزندش می‌فرماید: از هر نوع دروغ پرهیز؛ زیرا کسی که دروغ کوچک را مرتکب شود بر دروغ بزرگ نیز جرئت پیدا می‌کند (کلینی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۳۳۸)؛ از امام علی (علیه‌السلام) نقل شده که در سفارش به فرزندشان محمد بن حنفیه فرمودند: مبدا به خودبینی و بد اخلاقی و بی‌صبری مبتلا شوی زیرا با این صفات هیچ دوستی برایت باقی نمی‌ماند و پیوسته تعدادی از مردم از تو کناره می‌گیرند (صدوق، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۴۷)؛ بنابراین، بر اساس منابع اسلامی والدین می‌بایست برای دستورات و امر و نهی‌هایی

که به فرزندان - مخصوصاً نوجوانشان - دارند منطق و دلیل ذکر کنند؛ زیرا نوجوان به دنبال داشتن منطق و دلیل برای انجام هر کاری است و تبعیت بی چون و چرا و از روی اجبار را نمی‌پذیرد. با توجه به آنچه گذشت می‌توان تعریفی از سازه «والدگری دوره نوجوانی» بر اساس منابع اسلامی با توجه به تمام عناصر دخیل در این سازه ارائه داد: والدگری یعنی: پذیرش و ایفای مسئولیت والد در برابر نوجوان به وسیله مراقبت و هدایتگری تدریجی، با کمک از راهبردهای؛ رابطه عاطفی، تکریم، عدالت، تقویت و تنبیه، الگودهی، واگذاری مسئولیت‌ها، الگودهی و بیان مستدل با واسطه درک توان نوجوان، تأمین سلامت جسمی و نیازهای مالی، کمک به کامل شدن هویت در ابعاد دینی، اخلاقی، اجتماعی، شغلی و جنسی برای رسیدن به رابطه مطلوب والد - فرزند و شکل‌گیری هویت سالم نوجوان.

همان گونه که یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد (جدول ۱) علاوه بر مؤلفه‌هایی که در پژوهش مهدوی‌نیا (۱۳۹۲) برای دوره نوجوانی به دست آمده است مانند: اقتدار و وزارت به همراه مؤلفه‌های عمومی تکریم، محبت، عدالت، صداقت، نظارت و کنترل، و علاوه بر دو نوع نقش تربیتی که در پژوهش همتی (۱۳۹۱) برای پدر در نظر گرفته شده (تربیت اجتماعی و اقتصادی)، و یا مؤلفه‌هایی که سراقی (۱۳۹۲) در پژوهش خود برای نقش مادری (سه مؤلفه اصلی (پذیرش، محافظت و پرورش) و هفت زیرمؤلفه (شامل تأمین نیازهای زیستی، حفظ از خطر، مراقبت‌های پیشگیرانه، بازی، محبت، تکریم، پیشگیری از آسیب و جهت‌دهی مذهبی)) به دست آورده است، محقق در پژوهش حاضر به مؤلفه‌های دیگری نیز دست پیدا کرده که مخصوص والدگری اسلامی در دوره نوجوانی است مانند؛ درک توان نوجوان، کمک به کامل شدن هویت در ابعاد مختلف دینی، اخلاقی، اجتماعی، شغلی و جنسی، مراقبت و هدایت تدریجی، واگذاری مسئولیت‌ها، الگودهی و بیان مستدل. البته مؤلفه‌های توجه و تأمین سلامت جسمی و نیازهای مالی را می‌توان برای همه دوره‌های سنی فرزندان در نظر گرفت.

بنابراین، ضمن همسویی و هم‌پوشی اجمالی برخی مؤلفه‌های به دست آمده در این پژوهش با مؤلفه‌های پژوهش‌های مهدوی نیک (۱۳۹۲)، همتی (۱۳۹۱) و سراقی (۱۳۹۲)، پژوهش حاضر با استفاده از روش داده‌بنیاد، نگاه کامل‌تری به والدگری در دوره نوجوانی داشته و توانسته به مباحث و جوانب مختلف این دوره و نقش والدین برای رسیدن به یک رابطه مطلوب واد - فرزند و

شکل‌گیری هویت سالم نوجوان پردازد، موضوعی که در پژوهش‌های قبلی دیده نشد. علاوه بر این که پژوهشی که به طور خاص به والدگری دوره نوجوانی بر اساس منابع اسلامی اختصاص یافته باشد در دسترس نبود.

پیشنهاد می‌شود والدگری در دوره نوجوانی در خانواده‌های اسلامی - ایرانی بر اساس مؤلفه‌های به‌دست‌آمده در این پژوهش صورت پذیرد. در این صورت والدین ضمن انجام صحیح و موفقیت‌آمیز مسئولیت خویش، می‌توانند ارتباط مطلوبی با نوجوان خود برقرار نموده و از این طریق زمینه تربیت صحیح و رشد همه‌جانبه نوجوانشان را نیز فراهم آورند. تربیتی که مسئولیت آن را خداوند بر دوش والدین نهاده است و رشدی که فرزندان را به تمایز یافتگی و هویت‌یابی سالم و جامع خواهد رساند. در نتیجه این انجام وظیفه و تربیت صحیح، هم والدین خرسند شده و لذت می‌برند و هم فرزندان به‌خاطر این رشد یافتگی متعادل و همه‌جانبه، در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی و دینی خویش موفق و سربلند خواهند بود.

باتوجه به یافته‌ها و نتایج به‌دست‌آمده می‌توان در گام بعدی به تدوین طرح‌های آموزشی بر اساس مدل والدگری اسلامی برای دوره نوجوانی و امکان‌سنجی آن پرداخت که نیازمند مطالعات بعدی است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- قرآن کریم (۱۳۹۸). ترجمه فولادوند، محمد مهدی، تهران: انتشارات پیام عدالت.
- نهج البلاغه، سیدرضی. (۱۳۷۸). ترجمه دشتی، محمد، تهران: کاشف.
- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله (۱۴۰۴ق). شرح نهج البلاغه، قم: مکتبه آیه الله مرعشی النجفی.
- ابن اثیر جززی، مبارک بن محمد (۱۳۶۷)، النهایه، قم: اسماعیلیان
- ابن بابویه، محمد بن علی: صدوق (۱۳۶۲). الخصال، قم: انتشارات جامعه مدرسین.
- ابن شعبه حرانی، حسن (۱۴۰۴ق). تحف العقول، تصحیح علی اکبر غفاری، چاپ دوم، قم: انتشارات جامعه مدرسین.
- ابن بابویه، محمد بن علی: صدوق (۱۳۶۳). عیون اخبار الرضا، قم: چاپ مهدی لاجوردی.
- ابن بابویه، محمد بن علی: صدوق (۱۴۱۳ق). من لایحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- ابن بابویه، محمد بن علی: صدوق، علل الشرایع (۳۸۵ق)، نجف اشرف: حیدریه
- بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۲۲ق). صحیح البخاری، پژوهش محمد زهیر بن ناصر، بیروت: دار طوق النجاة.
- بروجردی، آقا حسین (۱۳۸۶). جامع احادیث شیعه، تهران: انتشارات فرهنگ سبز.
- پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). نهج الفصاحه، تهران: دنیای دانش.
- تیمی آمدی، عبدالواحد (۱۳۶۶ش). غرر الحکم و درر الکلم، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- حر عاملی، محمد بن الحسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم: موسسه آل البيت.
- حسینی نسب، سید داوود؛ احمدیان، فاطمه؛ روانبخش، محمدحسین. (۱۳۸۷). بررسی رابطه روش های فرزندپروری با خودکارآمدی و سلامت روان دانش آموزان. *مطالعات تربیتی و روانشناسی*، ۳۸(۱): ۲۱-۳۸.
- حمیری قمی، محمد بن عبد الله بن جعفر (۱۳۶۹ق)، قرب الاسناد، نجف: مطبعه حیدریه.
- دمرچلی، محمد (۱۴۰۰). <https://vakildadfar.com>
- دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲ق). ارشاد القلوب الی الصواب، قم: الشریف الرضی.
- رفیعی هنر، حمید (۱۳۹۷). الگوی درمانی خود نظم جویی برای افسردگی بر اساس منابع اسلامی: تدوین مدل مفهومی و طرح نمای درمان و مطالعه امکان سنجی و پیامدهای اولیه. رساله دکتری، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- رمضانی، ولی الله؛ عبدخدایی، محمدسعید؛ طیبی، زهرا؛ آقامحمدیان شعرباف، حمیدرضا (۱۳۹۸). «ابعاد شناختی فرزندپروری والدین ایرانی»، فصلنامه روانشناسی شناختی، دوره ششم، ۳ (۱۷)، ۲۲-۳۶.
- سراقی، همایون (۱۳۹۲). مولفه های نقش مادری از نگاه اسلام و روانشناسی و ساخت پرسشنامه آن از نگاه اسلام. *پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی*، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- سمرقندی، نصر بن محمد (۱۴۲۱ق). تنبیه الغافلین بأحادیث سیب الانبیاء والمرسلین، بیروت: دار ابن کثیر.
- طباطبایی، سیدمحمدکاظم (۱۳۹۰). منطلق فهم حدیث، قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

- طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲ق). مکارم الاخلاق، قم، الشریف الرضی.
- طبرسی، علی بن حسن (۱۳۸۵ق). مشکاه الانوار فی غرر الاخبار، نجف: مکتبه الحیدریه.
- طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ق). الامالی، قم: دارالتقافه.
- عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰ق). تفسیر العیاشی، ج ۱ و ۲، پژوهش سید هاشم رسولی محلاتی، تهران: چاپخانه علمیه.
- لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عبون الحکم و المواعظ، قم، انتشارات دارالحدیث.
- قدسی، علی محمد؛ قائمی، مرتضی (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی سبکهای فرزندپروری با سبک فرزندپروری امام علی (علیه السلام) در نامه سی و یکم نهج البلاغه». فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، سال دوم، ش ۸، ۲۰-۱.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحار الانوار، بیروت، موسسه وفاء.
- مفید، محمدبن محمد (۱۴۱۳ق). الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، قم: کنگره شیخ مفید.
- مفید، محمدبن محمد (۱۳۹۴). الاختصاص، قم: جامعه مدرسین.
- مفید، محمدبن محمد (۱۴۱۳ق). الامالی، محقق حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری، قم، کنگره شیخ مفید.
- مهدوی نیک، حسین (۱۳۹۲). الگوی فرزندپروری بر اساس آموزه‌های اسلامی و تبیین روانشناختی آن، پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مهری، مریم؛ نادری، محمدعلی؛ سجادیان، ایلناز (۱۳۹۹). «مقایسه اثربخشی فرزندپروری ذهن آگاهانه با رویکرد ایرانی-اسلامی با فرزندپروری مثبت بر خودتنظیمی هیجانی و خودکارآمدی مادران». فصلنامه علمی-پژوهشی سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۴(۲)، ۴۹-۳۳.
- مومنی راد، اکبر؛ علی آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم؛ مزینی، ناصر (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش؛ ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج، فصلنامه اندازه گیری تربیتی»، ۱۴(۴)، ۲۲۲-۱۸۷.
- نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل البیت.
- همتی، مجید (۱۳۹۱). تهیه، ساخت و تعیین ویژگی‌های روانسنجی پرسشنامه نقش تربیتی پدر از دیدگاه اسلام. پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- هیثمی، علی ابن ابوبکر (۱۴۰۸ق). مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- هندی، علی المتقی بن حسام الدین (۱۳۹۷ق). کنز العمال فی سنن الاقوال و الاعمال، بیروت: مکتبه التراث الاسلامی.
- Bornstein, M. H., & Cheah, C. S. L. (2006). *The Place of "Culture and Parenting" in the Ecological Contextual Perspective on Developmental Science*. In K. H. Rubin and O. B. Chung (Eds.). Parenting beliefs, behaviors, and parent-child relations: a cross-cultural perspective (pp. 3-33). New York: Psychology Press.
- Caspe, M., & Lopez, M. E. (2006). *Lessons from family-strengthening interventions: Learning from evidence-based practice*. Harvard Family Research Project: Cambridge.
- Crockett, Lisa J., Veed, Glen J. & Russell, Stephen T. (2010). *Do Measures of Parenting Have the Same Meaning for European, Chinese, and Filipino American Adolescents? Tests of Measurement Equivalence*. In Stephen T.

- DomenechRodri'guez, M. M., Donovanick, M. R. & Crowley, S. L. (2009). Parenting Styles in a Cultural Context: Observations of "Protective Parenting" in First-Generation Latinos. *Family Process, Vol. 48*, No. 2, 195-210.
- Hardy.D. F, T, G., & Jaedicke, S. (2008). Examining the relation of parenting to childrens coping with every stress. *child development*,vol.68,p:18-48.
- Hitlin, S. (2006). Parental influences on children's values and aspirations: Bridging two theories of social class and socialization. *Sociological Perspectives*, 49(1), 25-46.
- Madanipour, A., Rostami, Z., & Madandar, M. (2011). A Comparative Study of Child Rearing Values in Central Asia, the Middle East and North Africa. *Journal of Family Research*, 6(4), 411-431.
- Padmawidjaja, Inna A. & Chao, Ruth K. (2010).*Parental Beliefs and Their Relation to the Parental Practices of Immigrant Chinese Americans and European Americans*. In Stephen T., *Asian American Parenting and Parent-Adolescent Relationships* (pp. 37-60). New York: Springer.

